Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 94

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING IJTIMOIY-MADANIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA JADID MEROSI VA ETNOMADANIY QADRIYATLARNING AKSIOLOGIK INTEGRATSIYASI

Sayyoraxon To‘lqinovna Aldasheva*
Farg‘ona davlat universiteti, mustaqil izlanuvchisi
✉ aldasheva@80gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada jadid merosi va etnomadaniy qadriyatlarni pedagogik tayyorgarlikka integratsiyalash asoslanadi. Konseptual qiyos madaniyat haqidagi bilimni vaziyatli hukm va adolatli munosabatdan farqlaydi. Manbani sharhlash, boshqa nuqtayi nazarni anglash va darsni moslashtirish mezonlari taklif etiladi. Refleksiv mikrodars hamda qaror portfeli loyihalashtiriladi.

Kalit so‘zlar

jadid merosi, etnomadaniy qadriyat, ijtimoiy-madaniy kompetentlik, pedagogik hukm, dialog, mikrodars, refleksiya.

DOI: 10.5281/zenodo.23302221

KIRISH

Bo‘lajak o‘qituvchining ijtimoiy-madaniy kompetentligini milliy urf-odatlar haqidagi ma’lumotlar yig‘indisiga tenglashtirish kasbiy tayyorgarlikning muhim qismini ko‘rinmas qoldiradi. Pedagog biror an’anani bilishi, ammo shu an’anaga turlicha munosabat bildiradigan o‘quvchilar bilan adolatli ishlay olmasligi mumkin. Shu sababli kompetentlikni madaniy bilim, vaziyatli talqin, munosabat qurish va qarorni qayta ko‘rishning o‘zaro bog‘lanishi sifatida o‘rganish taklif etiladi. Jadid merosi bu bog‘lanishni tarixiy-ma’rifiy material bilan boyitishi mumkin, lekin tayyor kasbiy yechimlar to‘plami emas.

Islamova «Pedagogika tarixi» modulini raqamli muhitda jadidlar merosi asosida o‘qitish bosqichlarini muhokama qiladi [1]. Boyqo‘ziyeva milliy madaniy meros va qadriyatlar asosida talabalarni tayyorlashni pedagogik muammo sifatida ko‘radi [2]. Mazkur ish shu yo‘nalishlarni qayta sanash bilan cheklanmaydi. Uning savoli tarixiy va etnomadaniy mazmunni darsga kiritish qanday shartlarda stereotiplarni takrorlash emas, murakkab vaziyatda kasbiy hukm yuritishga xizmat qilishidir.

Tadqiqot maqsadi jadid merosi va etnomadaniy qadriyatlarning aksiologik integratsiyasini manbashunoslik mas’uliyati, nuqtayi nazarni almashtirish, teng ishtirok va refleksiv qayta loyihalash mezonlari bilan asoslashdir. Asosiy tezisga ko‘ra, madaniyatni hurmat qilish har bir amaliyotni so‘zsiz ma’qullashni emas, uning tarixiy ma’nosi va bugungi ta’limiy oqibatlarini adolatli muhokama qilishni talab etadi. Taklif etiladigan natija bo‘lajak o‘qituvchi uchun qaror portfeli bilan bog‘langan mikrodars loyihasidir.

MATERIALLAR VA METODLAR

Sakkizta manba mazmuniy vazifalar bo‘yicha tanlandi: jadid merosini o‘qitish; etnomadaniy tayyorgarlik; madaniyatlararo kompetentlik; axloqiy bilim; kasbiy o‘qituvchilik; fuqarolik tarbiyasi; emansipatsiya

va indoktrinatsiya muammosi. Ushbu tanlov to‘liq sistematik sharh emas. Turli nazariyalar orasida bir xil atama bir xil ma’noda ishlatilgani oldindan qabul qilinmadi.

Qiyosiy tahlilning birligi «vaziyat, pedagogik talqin, tanlangan amal, asos» bog‘lanishidir. Har bir manbadan olingan tushuncha muayyan dars qarori bilan qiyoslandi. Keyin u izohlay olmaydigan qarshi vaziyat ajratildi. Masalan, qadriyatni aniq ta’riflaydigan talaba madaniy farq tufayli chetlashtirilayotgan o‘quvchiga qanday yordam berishni bilmasligi mumkin. Bu nazariy misol bilim va kompetentlikni farqlaydi; real talabalarning darajasi haqidagi dalil emas. Yangi tajriba-sinov o‘tkazilmadi.

NATIJALAR

Mazmuniy tanishlikdan kasbiy hukmga o‘tish. Birinchi natija madaniyatni bilish bilan pedagogik qaror qabul qilishni ajratishdir. Gushchina bo‘lajak o‘qituvchilarning axloqiy bilimlarini pedagogik tahlil obyekti sifatida o‘rganadi [4]. Shu yo‘nalishdan mazkur maqola uchun keladigan savol talaba axloqiy tushunchani ayta olishi uning vaziyatdagi ahamiyatini tushunganini qanchalik ko‘rsatishidir. «Hurmat» so‘zini to‘g‘ri ta’riflash bir narsa, tarixiy an’anani yoqtirmagan o‘quvchini kamsitmasdan darsni davom ettirish boshqa narsadir. Baholash ikkala vazifani ham alohida tekshirishi lozim.

Jadid merosi bilan ishlashda tarixiy ma’rifiy talab avval o‘z sharoitida sharhlanadi. Keyin hozirgi ta’limiy masala bilan o‘xshash va farqli jihatlar ko‘rsatiladi. Masalan, ilmga intilishning qadri zamonaviy darsga bog‘lanishi mumkin, lekin shu qadriyat barcha o‘quvchilarni bir xil usulda o‘qitish talabini o‘z-o‘zicha keltirib chiqarmaydi. Mazmuniy ko‘prikni talaba dalillashi kerak. Tarixiy ismning obro‘si metodikaning samaradorligiga dalil bo‘la olmaydi.

Madaniyatlararo kompetentlik va guruh ichidagi farqlar. Ovchinnikova an’anaviy jahon musiqasi vositasida talabalar madaniyatlararo kompetentligini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslarini tahlil qiladi [3]. Ushbu ish musiqiy materialni boshqa madaniyatni anglash bilan bog‘lash uchun konkret yo‘nalish beradi. Biroq maqolamiz bitta musiqiy namuna butun xalqning o‘zgarmas mohiyatini ifodalaydi, degan fikrni qabul qilmaydi. Madaniy guruh ichidagi yosh, hudud, tajriba va individual tanlov farqlari ham pedagogik talqinda saqlanishi kerak.

Shu asosda etnomadaniy qadriyatni o‘qitishning ikki savoli farqlanadi: «bu amaliyot qanday tarixiy ma’noga ega?» va «bugungi barcha ishtirokchilar unga bir xil munosabatdami?». Birinchi savol madaniy bexabarlikni kamaytiradi, ikkinchisi stereotipni cheklaydi. O‘qituvchi o‘quvchidan uning familiyasi yoki tili asosida butun guruh nomidan gapirishni talab qilmasligi lozim. Muayyan madaniyat haqida bilim olish vazifasi alohida bolaning shaxsiy identikligini namoyish etish majburiyatiga aylantirilmaydi.

Kasbiy mustaqillik va emansipator munosabat. Winchning professional texnik haqidagi bobi o‘qituvchilikni amaliy mahorat, sistematik bilim va kasbiy mulohaza birligida o‘rganadi [5]. Bu yerda «texnik» so‘zi buyruqni ko‘r-ko‘rona bajaruvchi shaxs ma’nosida olinmaydi. Mualliflik qo‘llanishida bo‘lajak pedagog tarixiy materialni tanlash sababini, o‘quvchining ehtiyojiga moslashtirish usulini va kutiladigan cheklovni izohlashi kerak. Usulni nomlashning o‘zi kasbiy asoslash o‘rnini bosa olmaydi.

Biesta emansipator ta’limdagi o‘qituvchi rolini muhokama qilib, mustaqillikni o‘qituvchining butunlay yo‘qolishi bilan tenglashtirmaydi [7]. Mazkur maqolada bu farq talaba fikriga joy ochish bilan pedagogik mas’uliyatni saqlash zarurati sifatida qo‘llanadi. O‘qituvchi manbaga qaytishni talab qilishi, noto‘g‘ri nisbat berishni tuzatishi va kamsitishni to‘xtatishi mumkin. Ammo u talabaning o‘rniga barcha ma’noni belgilab, mustaqillik haqida faqat gapirish bilan cheklanmasligi kerak.

1-jadval. Ijtimoiy-madaniy kompetentlikning vaziyatli mezonlari

Tarkib	Topshiriq	Dalil	Baholashdagi xato
Manbashunoslik mas’uliyati	Meros haqidagi da’voni tekshiradi	Tarixiy fikr va hozirgi izoh ajratiladi	Obro‘ni isbot deb olish
Nuqtayi nazarni almashtirish	Boshqa ishtirokchi pozitsiyasini sharhlaydi	Guruh ichidagi farqlar tan olinadi	Bitta shaxsni butun guruhga tenglashtirish
Adolatli moslashtirish	Muqobil faoliyat taklif qiladi	Bir maqsadga bir necha kirish yo‘li bor	Moslashtirishni talabni bekor qilish deb bilish

Tarkib	Topshiriq	Dalil	Baholashdagi xato
Kasbiy asoslash	Usul tanlovini himoya qiladi	Vaziyat, maqsad va oqibat bog‘langan	Metod nomini izoh o‘rnida berish
Refleksiv tuzatish	Mikrodarsni qayta ishlaydi	Qarshi dalilga javob ko‘rinadi	Chiroyli refleksiyani real mahorat deb olish

Refleksiv mikrodars va qaror portfeli. Taklif etilayotgan mikrodars to‘rt bosqichdan iborat. Birinchi bosqichda talaba jadid merosiga oid bir ilmiy sharhni manba pasporti bilan tayyorlaydi. Ikkinchisida shu mazmun bilan bog‘liq etnomadaniy vaziyatni tahlil qiladi. Uchinchisida turli ehtiyojga ega o‘quvchilar uchun bir xil ta’limiy maqsadga olib boradigan muqobil faoliyatlarni loyihalaydi. To‘rtinchisida tengdoshlari bergan qarshi dalillar asosida darsni qayta ishlaydi. Bosqichlar qat’iy psixologik qonuniyat emas, o‘qitishni tashkil etish loyihasidir.

Fikriy vaziyatda tarixiy meros tadbiriga barcha o‘quvchilar bir xil milliy kiyimda kelishi talab qilinsin. Bu talabni birdamlik ramzi deb himoya qilish mumkin, ammo moddiy imkoniyat, individual xohish yoki boshqa madaniy mansublik savollari paydo bo‘ladi. Bo‘lajak pedagog tadbirni butunlay bekor qilish yoki so‘zsiz majburlashdan tashqari yechim izlashi kerak: ixtiyoriy rol, muqobil ifoda, material tayyorlash yoki tarixiy izoh yaratish. Har bir yechimning ta’limiy qiymati va ehtimoliy cheklovi ko‘rsatiladi.

Pring fuqarolikka tayyorlashni umumiy hayotda qatnashish va amaliy ta’lim bilan bog‘lab muhokama qiladi [6]. Shu asosda qaror portfeliga faqat dars konspekti emas, ishtirok imkoniyatini qanday ta’minlash haqidagi mulohaza kiritiladi. Portfelda dastlabki taxmin, muqobil pozitsiya, yakuniy tanlov va o‘zgartirish sababi saqlanadi. Bu material talabaning shaxsiy e’tiqodini tekshirish uchun emas, professional qaror mantig‘ini ko‘rish uchun xizmat qiladi. O‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlari esa kiritilmaydi.

Zrudlo axloqiy tarbiyada indoktrinatsiya muammosiga faqat ratsional dalil berish bilan javob qaytarishning chegaralarini muhokama qiladi [8]. Demak, «biz dalil keltirdik» deyishning o‘zi munosabatni erkin qilmaydi. Savol berishga imkon bormi, o‘qituvchi e’tirozni jazolamayaptimi, muqobil talqinni ko‘rib chiqishga vaqt ajratilganmi, bular ham tekshirilishi lozim. Taklif etilgan mikrodarsda muhokama muhiti mazmunni o‘rganishdan ajralgan qo‘shimcha emas, metodikaning tarkibiy qismidir.

MUHOKAMA

Asosiy e’tiroz etnomadaniy integratsiya ta’limni ortiqcha murakkablashtirishi mumkinligidir. Javob har bir darsga barcha madaniyatlar haqida ma’lumot joylashtirish emas. Maqsad bitta vaziyatda madaniy ma’noni xolis ko‘rish va pedagogik tanlovni asoslash ko‘nikmasini chuqurlashtirishdir. Bir necha batafsil tahlil qilingan holat uzun, lekin yuzaki ro‘yxatdan foydaliroq bo‘lishi mumkin; bu metodik taxmin keyingi tajribada tekshirilishi kerak.

Ikkinchi e’tiroz qadriyatlarni tanqidiy muhokama qilish ularni nisbiylashtirib yuborishi haqidadir. Maqola barcha amaliyotlarni teng maqbul deb bermaydi. Kamsitmaslik, dalilni buzmaslik va ta’limiy imkoniyatni asossiz cheklamaslik kabi chegaralar saqlanadi. Muhokamaga ochiq bo‘lgan narsa ushbu chegaralar ichidagi vosita, talqin va tashkiliy yechimdir. Shu farq madaniy hurmatni axloqiy befarqlikdan ajratadi.

Uchinchi muammo kompetentlikni o‘lchashdir. Bir marta yaxshi yozilgan refleksiya talabaning real darsda ham xuddi shunday ishlashini kafolatlamaydi. Shuning uchun nazariy portfel, kuzatilgan mikrodars va yangi vaziyatga ko‘chirish topshirig‘ini birgalikda qo‘llash taklif etiladi. Baholovchilar avval bir namuna ustida mezon ma’nosini kelishtirishi lozim. Kelishuv bo‘lmasa, ballarni o‘rtachalashdan oldin talqin tafovutining sababi muhokama qilinadi.

Cheklov shundaki, maqolada bu vositalarning ishonchliligi, qo‘llash uchun ketadigan vaqt va kasbiy amaliyotga ta’siri o‘lchanmagan. Keyingi ishda mezonlar mazmuniy ekspertizadan o‘tkazilib, turli vaziyatlarda qayta kuzatilishi kerak. Natija oldindan ijobiy deb belgilanmaydi: ayrim topshiriqlar stereotipni kamaytirish o‘rniga uni mustahkamlashi ham mumkin. Bunday qarshi natija metodikani qayta qurish uchun muhim dalil bo‘ladi.

XULOSA

Jadid merosi va etnomadaniy qadriyatlarning aksiologik integratsiyasi bilimni ko‘paytirishdan kasbiy hukmni rivojlantirishga o‘tgandagina pedagogik mazmun kasb etadi. Manbaga mas’uliyat, boshqa nuqtayi nazarni anglash, teng ishtirokni loyihalash va qarorni qayta ko‘rish ijtimoiy-madaniy kompetentlikning o‘zaro bog‘liq mezonlari sifatida taklif etildi.

Refleksiv mikrodars va qaror portfeli tarixiy materialni bugungi ta’limiy vaziyat bilan izohli bog‘laydi. Natija tayyor standart emas, sinovga ochiq nazariy-metodik loyihadir. Uning maqsadi madaniyatlarni bir xil qolipga solish emas, bo‘lajak pedagogning tarixiy va madaniy farqlar bilan asosli, adolatli hamda mas’uliyatli ishlash imkonini kuchaytirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Islamova D. Raqamli ta’lim muhitida “Pedagogika tarixi” modulini jadidlar merosi asosida o‘qitish bosqichlari. O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlari, 1(1.5.1). 2025. (p. 95–98). DOI: 10.69617/nuuz.v1i1.5.1.7891
2. Boyqo‘ziyeva R. K. Talabalarni milliy madaniy meros va milliy qadriyatlar asosida tayyorlash pedagogik muammo sifatida. Modern Science and Research, 2(6). 2023. (p. 568–575). DOI: 10.5281/zenodo.8030092
3. Овчинникова Ю. С. Теоретико-методологические основы развития межкультурной компетентности студентов средствами традиционной музыки народов мира. Вестник РУДН. Серия: Психология и педагогика, 21(1). 2024. (p. 177–202). DOI: 10.22363/2313-1683-2024-21-1-177-202
4. Гущина А. В. Моральные знания студентов – будущих учителей как предмет педагогического анализа. Самарский научный вестник, 9(3). 2020. (p. 263–267). DOI: 10.17816/snv202093304
5. Winch C. The Teacher as a Professional Technician. Teachers’ Know-How: A Philosophical Investigation. Wiley-Blackwell, chapter 8. 2017. (p. 133–149).

   DOI: 10.1002/9781119355700.ch8

6. Pring R. Preparing for citizenship: Bring back John Dewey. Citizenship, Social and Economics Education, 15(1). 2016. (p. 6–14).

   DOI: 10.1177/2047173416646467

7. Biesta G. Don’t be fooled by ignorant schoolmasters: On the role of the teacher in emancipatory education. Policy Futures in Education, 15(1). 2017. (p. 52–73). DOI: 10.1177/1478210316681202
8. Zrudlo I. Moving beyond rationalistic responses to the concern about indoctrination in moral education. Theory and Research in Education, 19(2). 2021. (p. 185–203). DOI: 10.1177/14778785211016322